

Alkuperäistekstin editoinut:

Timo Kinnunen
Särkiniementie 16 A 41
70700 Kuopio
Finland

Esi(nahka)sanat:

Sain aikanaan editoitavaksi ja skannattavaksi Kalle Päätalon kirjoittaman tekstin, joka käsitteli Iijoenvarren metsätöitä, joihin Kalle poikasena osallistui. Niillä maksettiin sotavelkoja, ja Suomi sai kunniamaininnan: *Maa, joka maksoi velkansa* (niinkuin *Massikkani maksoi itsensä*). Kallen kirjoittama teksti oli vaivalloista editoida, sillä Kalle kirjoitti jokasen kirjoituksen kohtauksen vähintäänkin kolmeen kertaan, ja osa sanoista oli hankalia tulkita – murretta kun olivat. Oli kuitenkin etuoikeus saada editoida Kallen tekstiä. Tämä teki aikamoisen vaikutuksen Wileniukseen, ja hän käyttikin kirjoituksissaan joitakin Kallen ilmauksia, kuten *läyryäminen* (löysän paskan puhuminen). En tiedä liekö lähteenä mainitsemaani *Kriittistä korkeakoulua* enää olemassakaan – vaikuttaa aika taistolaiselta viritykseltä.

läh: KRIITTINEN KORKEAKOULU
kirj: Kalle Päätalo
aihe: Kuusen Juurelta Kivitaloon - kirveestä moottorisahaan
koodit:

Artikkelini rajoittuu käsittelemään etupäässä Iijokivarren metsätyömiesten asunto-olojen -sivussa myös metsätyötapojen- ja välineitten -kehitystä 1800-luvun loppuvuosilta nykypäiviin. Olen käyttänyt ainoastaan tarkistusmielessä eri lähteistä löytämiäni dokumentteja. Artikkelini rakentuu valtaosalta kuulemaani, kyselyihini ja oman metsätyömieskauteni kokemuksiin, sekä sivusta seuraamalla tekemiini havaintoihin. Vuosisadan vaihteen tienoista lähtien 1920-luvun lopulle kirjoitan isäni ja eräitten muitten vanhojen, nyt jo kuolleitten metsätyöammatin miesten kertomaa. Omat metsätyömiesaikani kokemukset alkavat 1920-luvun lopusta ja ylettyvät toisen maailmansodan vuosien yli. Viimeistä ammattialan asumisolojen, työvälineitten- ja tapojen kehitystä käsittelen omilla, ulkoapäin tarkkailijan havainnoillani, joita olen täydentänyt haastattelemalla vielä työssä käyviä metsureita ja metsätyönjohtajia.

Iijoen vesistöissä on alettu kaataa ja uittaa tukkeja irtouittoa suuremmassa määrin 1850-luvun paikkeilla. Silloin tukkipuut kaadettiin ja katkottiin yksinomaan kirveellä. Kustakin rungosta otettiin vain yksi tukki. Samoin tukit uitettiin "metänpituisina". Ja nämä jokivarren silloin vielä lähes koskemattomista metsistä kaadetut rungot olivat todella tukkipuita. Tyveltään paljoudessa yli puolimetrisiä. Tukkirunkojen pituutta tosin lyhensi se, että tukin

latvamitta sai olla pienimmillään kahdeksan tuumaa.

Nykyajan ihmisen - jopa maaseudun asukkaan - on vaikea käsittää olosuhteita, joissa ikimetsien valiopuita silloin kaadettiin ja ajaa vyörättiin Iijoen vesien äärelle. Ja samat olosuhteet ovat joutuneet elämään Kainuun ja Perä-Pohjolan metsätyömiehet ja tukinajurit.

Ensiksikään - ja suurimpana ihmeenä - tukkisavotoitten alkuaikoina ei järjestetty puutavarayhtiöitten puolesta metsätyömiehille ja ajureille, enempää kuin hevosille alkeellisintakaan majoitusta. Kun savottareissulle lähtenyt torpan mies, usein myös talolliseksi luokiteltu isäntä, saapui hevosineen tukkityömaalle, vietiin ajuri kaatomiehineen savotan työnjohdon taholta metsäpalstaan. Näytettiin palstan rajaavat pilkoitukset ja suunta, missä oli järven ranta tai jokivarren kohta, johon tukit vedätetään. Palstaan tuoja kääntyi vaan tulojäljille ja sanoi, että siitpä alatte ropottaa. Taas siitä, missä kaato- ja hevosmies ja hevonen yöpyivät, ei savotan kiho kantanut huolta.

Palstaansa jääneitten teko- ja hevosmiesten ensimmäinen työ oli alkaa katsella sopivia kuusenjuuria niin miesten kuin hevosien yöpymispaikaksi. Kun "konttikuusi" ja hevosta varten katsottu kuusen juuri saatiin joten kuten kunnostettua tulevan ja tulevien öitten varalle, oli vielä kaadettava miesten rakovalkeaan tarvittavat kelohongat. Jos päivää riitti - tai jos ei riittänyt, sitten aamulla - alkoi tekemies tai tekemiehet, kaataa tukkipuita. Kirveellä! Saha, justeeria paremmin kuin pokasahaakan, ei vielä siihen aikaan tunnettu. Hevosmies lähti ensimmäisenä tyhjän etureen kanssa haeskelemaan ja raivaamaan tienuraa, jota pitkin alkaisi tukkeja ajaa. Olihan palstaan tuoja näyttänyt suunnan, mistä veden ranta löytyisi.

Sen aikaisten puutavarayhtiöitten herrojen mielessäkään ei ollut vielä käynyt, että hakattavan maiseman halki raivattaisiin, pohjustettaisiin ja vesitettäisiin päatie yhtiön toimesta. Varsitie, jonka päälle palstoitaan ajavat hevosmiehet voisivat pyrkiä lyhintä omaa tietään. Kukin ajuri joutui avaamaan ja ajamaan omaa tietään. Tosin milloin ajettiin pitemmiltä matkoilta, ajoivat useampienkin palstojen miehet lopun taipaleen "lanssiin", purkuupaikalle, yhteistä tietä.

Jos alkuaikojen tukkisavotoissa kaadettiin ja katkottiin tukkipuut kirveellä, niin ajovälineitten osalta elettiin vielä ns. "vihtasaverikon" ja puupojarekien aikaa. Vihtasaverikko tarkoitti että aisojen alapääät anikoitiin reen jalaksiin koivunvesasta väännetyillä vitsaksilla. Rautalenkki aisan alapäähän ja rautakeppi reen jalakseen, johon aisan lenkki pujotettiin, olivat vielä keksimättä. Myöskään ainakaan Pohjois-Suomen silloisten tukinajureitten rekien pohjissa ei ollut luistoa ja kestävyyttä lisääviä pohjarautoja. Oli luonnollista, että vitsasköytökset, joilla aisat kiinnitettiin jalakseen, varsinkin pakkasella helposti murtuivat. Siksi hevosmiehillä roikkui aina etureen keulakaaret yhdistävässä sepipajussa valmiiksi väännettyjä vitsaslenkkejä. Aisan vitsaksen katkettua ajuri sytytti tulen kanton tai tervaksiin, hautoi siinä vitsaksen sulaksi, nuoskeaksi, ja sitoi sillä aisan takaisin paikalleen.

Isäni (s. 1889) kertoi useamman kerran ensimmäisestä talvisavottareissustaan. Koska isäni sanoi olleensa ensimmäisen kerran isänsä kanssa talvisavotassa "kymmenellä", on se tapahtunut juuri vuosisatojen vaihteeseen tultaessa.

Taivalkosken Jokijärven Päätalosta, isäni syntymä- ja silloin vielä kotitalosta, oli lähdetty tukinajoon kahdella hevosella. Isäni isä, jota kutsuttiin Ukkeliksi, ajoi hevosta ja silloin vielä yhdeksänvuotias isäni "istui toisen hevosien nööriin". Tosin isäni hirtehuumorin viljelijänä käytti silloin jo toisiin käsiin luisumassa olleen syntymätalonsa ajokeista määritelmää "kaksi hevosenmassia". Sanonta tarkoittaa murteessamme pienikokoisia, eikä muutoinkaan kehuja kestäviä hevosia.

Joka tapauksessa isäni ja isäni isän syntymäkodissa - josta Ukkelin perhe joutui kuusi vuotta myöhemmin mierooneen -, oli silloin vielä kaksi hevosenmassia. Myös kahdet parireen tapaiset Savottareissulle lähtevien tavoin nostettiin Päätalon kartanolla molempien pariin takareki kumolleen etureen päälle. Jalakset ylöspäin laitettuna varaan kuormattiin hevosten eväät: Nurmia, silppusäkkejä ja jonkin verran apejauhoja. Yhtein kirstuun sovitettiin hevosten ruokavähät. Molempii kuormiin laitettiin myös hevosten loimi. Lisäksi lammasnahkaveltti ja raanu isän ja pojan rekivaatteiksi. Ja tietysti kumpaankin rekeen varattiin kirves -sen ajan tukkipuitten kaatamis- ja karsimisväline.

Savotta, jonne Akusti Päätalosta lähti ajelemaan perässä tulevan hevosen suitsimiehenä Hermanni, hänen yhdeksänvuotias poikansa, sijaitsi Koston Pyhityksen lähiselkosessa. Niin pitkän matkan päässä, että Ukkeli poikineen joutui välillä yöpymään ja vasta toisena päivänä pääsivät perille. Tämän vaiheen jälkeisistä vaiheista isäni kertoi:

"Tultiin taloon, jossa ukkoherra, yleensä savotan silmätekevät asivat. Isä-Ukkeli pestasi kaksi savotan pääpaikalle työtä norkoilemaan tullutta, meille ennestään tuntematonta miestä kaatomiehiksi. Savotan ukkoherra lähti meitä viemään palstaan. Hakkomiehet hiihtivät ukkoherran kanssa ja minä isän kanssa ajoimme perässä. Lopun matkaa -yleiseltä tieltä palstaan - ryvetimme umpista suksimiesten jäljessä. Työnjohtaja jätti meidät palstaan, jossa hakkomiehet alkaisivat kaataa ja katkoa tukkeja. Isä ja minä yrittäisimme ajaa nuivata tukkirunkoja Kostonjärven rantaan. Kuitenkin meidän neljän miehen ensimmäinen työ oli rakentaa yöpymispaikka itselle ja hevosille ... eli meitähän oli kolme miestä ja lapsi ..."

Tässä tuli isän kertomisessa se kohta, jossa hänen äänensä aina sortui. Liikutustaan peittääkseen isä alkoi kaivaa tupakka-askia ja yritti salavihkaa pyyhkäistä sormimutkallaan silmäkuoppiaan. Uskoessaan olevansa jälleen äänensä herra, isä jatkoi:

"Isä-Ukkeli ja kaatomiespari katselivat ison ja pitkäoksaisten kuusen. Ja jossa oksat olivat alkaneet kasvaa lähellä maata. Kuusesta karsittiin etelän puolelta kolmannes oksien ympärystä pois ja sen verran korkealle, että mies mahtui kumarassa liikkumaan jäävien oksien alla. Sitten sovitettiin kuusen takaosaan ja katto-oksien päälle lisäoksia. Karsittiin kuusen oksain lehivistä matto aluseksi. Sitten miehet kaatoivat - tietenkin niin läheltä kuin löytyi - kelohongan. Pätivät sen reilun parin metrin pölkyiksi ja haalasivat majakuusen eteen ja sytytettiin niistä yöksi laiskanpojan nuotio. Siinä sitten oli kahden hevoskunnan asuinhotelli valmiina! Isällä ja minulla oli rekivaatteina raanuntapainen ja lammasnahkaveltti, josta saimme petivaatteet. Mutta kaatomies-poloisilla ei ollut muita makuuvaatteita kuin mitä kulki päällä.

Kun saatiin omat majoitusolot kuntoon ja haettiin vesipaikka, ruvettiin katselemaan, mihin

hevoset talutettaisiin yöksi. Tehtiin sama ratkaisu kuin omalle kohdalle: karsittiin sakeaoksaisen kuusen alaoksia sen verran, että hevonen mahtui alle. Kaadettiin näreitä ja istutettiin niitä kahden puolen lisä tuulen suojiksi. Hevoset sidottiin yöksi kuusen juureen ja laitettiin loimi selkään. Mutta kun työt sitten alettiin ja iltasella hikimärät, näännyksiin kiskotetut eläimet talutettiin kuusen juureen, ja vaikka loimi laitettiin päälle, niin tuli eläinraukat tuntemaan syntyneensä kurjuuteen. Kun minun lapsuuteni talvet olivat vielä järkeään pakkastalvia. Pahimpina pakkasöinä oli noustava juoksuttamaan hevosia. Ja useamman kerran yössä. Silti puhuttiin tapauksista, että hevosparka oli löytynyt kuusen juurelta konttoutuneena. Mitä kun hevosia revitettiin päivästä toiseen hikeen ja että jo väsymystään värisivät. Kun hevoset vielä talven päälle laihtuivat, jäätyihän eläinrukka hirmupakkasessa. Varsinkin jos sattui pudottamaan loimensa ..."

Myös hevosten yönseudusta kertoessa isän ääni petti kai lähes joka kerta hänen muistellessaan ensimmäistä ja ensimmäisiä savottareissujaan. Itsekin kuuntelin liikuttuneena isäni kuvauksia kuusen juurelle sidottujen hevosten kurjuudesta kovina pakkasöinä. Voitettuaan liikutuksensa, isä jatkoi kertomustaan:

"Meidän hevosia juoksutti hirmupakasten öinä isä-Ukkeli. Että minä saisin nukkua... Olivathan ne öitä siellä kuusen juurella myös meille ihmisille! Kun isä juoksutti kummankin hevosen ja peitteli minut siksi aikaa omalla peitollaan, nukuin meistä neljästä parhaiten. Kaatomiesten yöt olivat vieläkin kurjempia. Niillä kun ei ollut huonoakaan peitettä. Heräilin kun jompi kumpi, joskus molemmat samaan aikaan, hyppäsivät laiskanpojan nuotion vieressä riivattua: Hyppivät ja roimivat käsivarsiaan ristiin rinnan yli. Noituivat, väliin huutamalla. Toisinaan kun yöllä käänsin kylkeäni ja kuikkasin peiton yli, istua käyröttivät hakkomiehet hartiat tulta päin ... Voi helevetti sitä aikaa!"

Kuunnellessani lapsuus- ja nuorukaisikäni aikoina vanhemman polven metsätyömiesten muisteluksia, minulle kasvoi mielikuva puutavarayhtiöitten alkaneen rakentaa ensimmäisiä kämppiä talvisavotoitten majoituspaikoiksi vuosisatamme ensimmäisellä vuosikymmenellä. Kämpät olivat olleet alkeellisia, mutta antoivat ne enemmän suojaa kylmyyttä vastaan kuin yövyttäessä kuusen juurella laiskanpojan tulilla. Ja edistystä oli jo se, kun jokaisen hevuskunnan ei enää tarvinnut kärvistellä oman kuusensa juurella.

Ensimmäiset talvisavotoitten kämpät oli usein rakennettu kaivamalla osa kämppää hiekkaharjun rintaan. Puhuttiin kämpistä, joille oli kaivettu kapea hiekkaharjanne poikki ja rakennettu pyöreiksi jätetyistä kelohongista pitkä, harjanteen katkaiseva asumus. Kun kämpän seinät oli salvettu, lapiointiin hiekka takaisin seiniä vastaan. Tällaisiin kämppiin oli tehty ovi, samoin akkunantapaiset, molempiin päihin. Näin kämpän kumpaisenkin pään asukkaat kulkivat sisälle ja ulos hiekkaharjanteen vastakkaisilta puolilta.

Vanhimmat metsätyömiesten asuinkämpät muistuttivat sotavuosien korsuja!

Alkuaikojen kämppiin ei kuitenkaan oltu tuotu vielä kamiinaa. Tulisijana oli toiminut piisi, pienemmissä kämpissä jopa sisäänlämpiävä kivikiuas. Piisi oli parempi, koska nosti savun

ulos ja sen päällä saattoi käristää käristystä, jopa kiehuttaa pottupataa. Taas kämppä, jossa oli kiuas, levitti savunsa sisälle ja keittämiset ja käristämiset joutui tekemään ulkosalla avonuotiolla. Alkuaikojen kämppien katot oli tehty kuusen havuista. Tästä seurasi, että kun kämpän piisissä tai kiukaassa pidettiin tulta, havujen lävitse kaivautuva lämpö sulatti päälle sataneen lumen. Siksi miehet joutuivat usein olemaan vesitipussa. Muutoin harjun hiekkaan kaivetut hirsiseinät pitivät lämmön ja maapermanto oli lämmin vartalon alla. Kämppien huonoja puolia olivat savu ja kattohavuista tippuva vesi. Ja olivatko siistitkään korkealla tasolla! Miesjoukko kun piehtaroi talvikuukaudet maapermannolla, heittelivät hiekan tai mullan päälle ruuantähteitään ja sylkivät mällisylkyjään.

Samoihin aikoihin on alettu yhtiöitten taholta rakentaa myös hevosille suojia. Ikäjätkien puheista saamani mielikuvan mukaan ne tehtiin paitsi havukatteisia, myös havuseinäisiä. Kuitenkin hevosten yönseutujen kärsimykset vähenivät verrattuna aikaan, kun eläimet sidottiin yöksi kuusen juurelle. Rakentamalla rakennetut havuseinät pidättivät pahimmat puhurit ja eläimet saivat lämpöä toinen toisestaan. Myös hevosmiesten yöt helpottuivat: Enää ei tarvinnut kovimpinakaan pakkasöinä herätä ja lähteä välillä juoksuttamaan ajokkeja!

En ole saanut tietooni, velvoitettiinko puutavarayhtiöt vuosisatamme alkukymmenellä lakiteitse alkamaan rakentaa metsätyömaille edes alkeellisia kämppiä ja vielä alkeellisempia talleja, vai heräsikö metsäherroissa säälin tunteja metsätyömiehiä ja heidän juhtiaan kohtan. Joka tapauksessa nitkahti metsätyömiesten yöpaikka kuusen juurelta sisäänlämpiävän tai piisillä lämmitettävän kämpän maalattialle. Samoin pääsivät hevoset havuseinäiseen ja samoilla rakennusaineilla katettuun talliin.

Annan Jaakko Hiltulan (s. 1900) kertoo, millaista oli majailta alkuaikojen savotan kämpässä:

"Kämpän, johon menimme asmaan ensimmäisillä lumilla, olivat urkkomiehet hakanneet samana syksynä sulan maan aikana pyöreistä hirsistä. Lämmityskeinona oli sisäänlämpiävä kiuas. Oli pieni kämppä. Meitä savottalaisia hevosineen mahtui siinä asumaan kymmenkunta. Yöt nukuttiin kuin kala-astiaan suolatut muikut. Hirsien väliin oli turjustettu sammalta ja katto ladottu havunlehvistä. Lattiana oli tietysti pelkkä maa. Kämpän urakoitsijat olivat pitäneet niin kiirettä, että olivat jättäneet kämpän paikalta kaatamiensa puitten kannot paikalleen. Kun tultiin iltasella metsästä ja laitettiin tuli luonnonkivistä holvattuun kiukaaseen, purki se tietysti savut sisälle. Hyvillä ilmoilla kärvisteltiin kämpän lämmitysaikana ulkokausteella. Keitettiin keittämiset nuotiolla ja paistettiin, jos oli mitä paistaa. Kovilla pakkasilla ja kylmän viiman aikana kun kiuasta joutui lämmittämään jatkuvasti, piti olla lämmitysaikana kämpässä. Kiukaan lämmittämisen aikana ei sisällä pystynyt olemaan muutoin kuin lattialla mahallaan. Ja pakko pani keksimään keinon, miten savun alla pysty huokumaan. Kaapittiin sormilla, ja millä kukin kaivoi, multaa niitten kantojen juurien vieriltä ja alta, jotka urkoomiehet olivat jättäneet lattian kohdalle. Kun hieroi kasvonsa kannon juuren ja maan väliseen koloon, pysty sillon huokumaan. Savu kun ei laskeudu yhtä hanakasti maan pinnalle kun pyrkii ylös. Ja kaipa multa ja kannon juurien kyljet siivilöivät savua.

Olihan ne yönseudut melkoista möyrimistä nokka mullassa! Aina kun tuiskusi, sulattivat kiukaasta nouseva lämmin ja savu kattohavujen päälle satavan lumen vedeksi. Vesi tippui lattiamultiin ja tietysti meidän miesten päälle. Siitä lähtien, kun tultiin iltamassa metsästä

kämppään ja tehtiin kiukaaseen tuli, oli jatkuvaa tappelua savun kanssa. Siihen asti, kun oikaistiin yöpuulle. Siksi iltasella ennen kuin vakauttiin nukkumaan, annettiin kiukaan sammua. Hyvällä ilmalla kiukaan kivissä riitti lämmintä aamuyölle asti, ja sula maa oli lämmin. Kovien pakkasten aikana ja kylmän tuulen öinä oli kiuasta alettava lämmittää kesken öin. Jos tarettiin yö ylösnousuun asti, oli taas aamu, siihen asti kun lähdettiin metsään, samaista savussa kärvistelyä.

Mutta me jätkät savotoitiin! Ensimmäisellä reissulla oltiin yhtä soittoa lokakuulta joulun. Jouluksi palattiin kotiin. Joulun jälkeen - uudeltavuodelta - kun mentiin taas samalle kämpälle, työajeltiin siltä pitäen siihen asti, kun savottaa piisasi. Maaliskuun lopulle. Koko aikana ei käyty ihmisten ilmoilla. Ja tietysti savu oli jokaisen yönseudun kiusa. Tuiskujen aikana tippui vettä kattohavujen läpi. Mylläsimme nokka ja posket kantojen juurien vierellä kuin siat tarhassaan. Aloimme jo oloutua samaiseen kämppäelämään niin, että rupesimme pelkäämään, osataanko enää kuluttaa yönseutuja kotioloissa.

Mutta savotta loppui. Aikamiehet, yleensä vanhemmat kämpän asukit, lähtivät suoraan kotikylään. Kaatomiehet hiihtämällä ja ajurit hevosella. Minä kun olin vasta näppäsen parinkymmenen ikäinen ja poikamies, päätin mutkata maalikylän kautta. Hiihtelin tekopitäjäni kirkonkylään reppu harteillani. Kun pääsin kirkolle ja aloin hiihtää kylää halkaisevaa maantietä, panin merkille, että vastaantulijat silmäilivät minua uteliaina. Etenkin nuoret naisihmiset. Minä että mistä nyt tuulee, kun tähän asti minulla on olleet heikot tuurit tyttömärkkinoilla. Ja sama jatkui! Vastaani tulevat naisenpuolet hymyilivät läyryllä ilmeellä. Olin hiihtänyt lähes kylän halki lähelle kauppakartanoa, jossa kirkonkylän reissuillani ruukasin yöpyä. Siinä tuli vastaani serkkupoika ja sanoi, että onko se Jaska.

Luulin serkun pelleilevän ja sanoin, että arvaappa toinen kerta. Serkku naurahti, että milloin olet viimeksi katsonut peiliin. Silloin minulle valkeni! Niin vastaani tulleitten tytärten naureksinnat ja miksi serkkupoika ei uskonut silmiään. Sanoin, että viimeksi olen vilkaissut peiliin uuden vuoden aamuna. Että minulla ei ole peiliä ja olen ollut koko tähän asti kuluneen vuoden savotan kämpällä. Serkku toimitti kouraani oman kuvastimensa ja kun nostin sen eteeni, en meinannut tuntea itseäni. Oli julma naama! Mitä kun kasvoihin oli pinttyneet kolmen kuukauden savut ja mullat. Neekeri olisi jäänyt toiseksi naaman värissä. Erona vain, kun minulla on tämä työkintas kädessä niistettävä nokka ..."

Kolmannen kehitysvaiheen metsätyöläisten ja heidän hevostensa majoitusoloista pystyn kertomaan itse samoissa oloissa työskentelyni ja asumiseni pohjalta.

Ensimmäisen kerran majailin savotan kämpällä syntymäpitäjässäni Harjajoen työmaalla. Tämä tapahtui kansakouluni joululoman aikana vuonna 1929, kun olin juuri täyttänyt kymmenen vuotta.

Isäni toimi sinä talvena Harjajoen tukki- ja pinotavarasavotan työnjohtajana, ukkoherrana. Koska inkutin kovin päästä savotan kämpälle, isäni kutsui minut matkalaisten mukana savottaansa, kun kansakoulun joululoma alkoi. Vaikka ukkoherran poikana yövyin savotan

kämpän "terävässä" -eli konttoripäässä, kulutin kaikki iltani kämpän suurella puolella majaanhevien hevos- ja kaatomiesten puolella.

Tällöin metsätyömiesten kämpässä oli jo lattia, pöytä ja kämpän molemmilla sivuilla yhtenäisinä jatkuvat makuulaverit, ritsit. Ritsit oli tehty kirveellä halkaistuista ja sileiksi veistetyistä kelleksistä. Kellekset oli tietysti sovitettu pyöreä puoli alaspäin. Ritsin korkeus oli sellainen, että reunalla oli sopiva istua. Ritsilavan syvyys oli mitoitettu niin, että kun mies kellahti makuulle poikkisuunnassa, eivät kantapäät jääneet ritsin reunan ulkopuolelle. Kämpän lämmön lähteenä ja savottalaisten ruokien kokkauspaikkana oli jo kamiina. kamiina oli sovitettu molemmilla seinustoilla olevien ritsilavojen välille, lähimain keskelle kämppää. Kaminan alustaksi oli salvettu kamiinaa laajempi, yläreunaltaan ritsin korkeudelle nouseva puukehikko, joka oli täytetty hiekalla. Näin lattiasta puolisen metriä nostetun kamiinan päällä oli sopiva korkeus valmistaa kauhassa käristystä, keittää pottuja taikka jankkia. Ja pohjaltaan ritsien tasolle nostettu kamiina hohki kyljistään lämpöä seinien vierustoille asti.

Isäni johtaman savotan kämppäkartano oli tehty jo syksyllä sulan maan aikana. Kämpässä oli laipio ja sen päälle nostettu metsästä kuokittuja sammalmättäitä, "kunttaa", lämmöneristeeksi. Vesikatto ei tässäkin kämpässä kestänyt huraita, vaikka oli thety ns. "liistakoista". Liistakot olivat pitkiä, kapeahkoja päreitä, joita kiskottiin suorasyisistä männynrungoista ja niistä tehtiin katto pärekaton tapaan. Lumen katto joten kuten piti, mutta ellei olisi ollut lämpöeristettyä välikattoa ja lämpö olisi päässyt nousemaan esteettä koko kämpän laajuudelta liistakoihin, olisivat miehet joutuneet elämään vesitipun alla.

Ahdasta kämpässä oli. Ritseillä nukkui miehiä niin tiiviissä, että jos kaikki olisivat saaneet samaan aikaan halun nukkua selkäpiillään, olisi miehen parin ollut noustava siksi aikaa pois ritsiltä.

Hevosilla Harjajoen savotassa oli suorastaan hyvät tallitilat. Hieman ahtaat nekin olivat. Kuitenkaan hevoset eivät joutuneet värisemään kylmissään, vaikka talutettiin iltaisin kuinka läpeensä märkinä parteensa. Tallin seinät oli salvettu samoin kuin miesten kämpän seinät: Pyöreistä havupuista, osaksi kelohongista. Vesikatto oli liistakoista.

Isäni johtaman, silloisen raumayhtiön savotan miehistökämpä ja hevostalli eivät olleet läheskään ensimmäinen joten kuten inhimillisesti rakennettu kämppäkartano. Isäni -ja yleensä silloisten keski-ikäisten ja vanhojen miesten kertomana tiedän 1920-luvun ainana ruvetun rakentamaan metsätyömiehille kämppiä, joihin tehtiin kelleslattia ja ritsit. Ja kiuas ja piisi muuttuivat kamiinalämmitykseen. Samoin alettiin hevosille rakentaa hirsiseinäisiä talleja.

Oman metsätyömieskauteni, johon sisältyi paljon myös savotoitten kämpissä asumista, alkoi talvella 1933-1934, kun olin lopettanut edellisenä keväänä kansakouluni. Tämä etupäässä metsätoista elantoni tienaanisen jakso jatkui yhtämittäisenä vuoden 1939 syksyyn. Siihen asti, kun läksin talvisodan aikana armeijaan.

Koko tämän ajan metsätyömiesten kämpät ja hevosten tallit rakennettiin keskimäärin samalla

tavalla, kuin millaiseksi ne oli rakennettu isäni johtamassa savotassa, jossa olin ollut kansakouluni ensimmäisen joululomani aikana. Se edistys tapahtui, että vähänkin suuremman savotan kämppäkartanon yhteyteen alettiin rakentaa sisäänlämpiävä sauna. Saunassa saivat käydä kylpemässä myös sivukämppien miehet. Sauna lämpisi lähes päivästä päivään - oikeammin illasta iltaan. Saunan lämmitti savotan pääpirtin saunamajuri-kartanopehtuurin virkaa hoiteleva, usein jo kovasta metsätyöstä sairauden tai iän vuoksi luopumaan joutunut vanhus. Joskus vielä metsätyömiehen ammattiin opetteleva poikanen. Itsekin hoidin yhden talven savotan pääkämpällä saunamajuri-kartanopehtuurin hommia. Siihen kuului saunan lämmittämisen ohella kämppien siivoaminen, halkojen hakkaaminen pääkämpän kaminoitten tarpeisiin ja veden kantaminen kokeille keittiöön.

Tosin 1930-luvun puolivälin paikkeilla - ilmeisesti lakisääteisesti -alettiin vaatia, ainakin eräissä Iijokivarren savotoissa, että kullekin metsätyömiehelle on varattava määrälevyinen alaritsitilaa ja kiinnitettävä sitä erottamaan syrjälleen asetettu lauta. Tästä uudistuksesta nousivat metsätyömiehet varpailleen:

"Me ei ruveta nukkumaan parressa! Perkele ei me sentään eläimiä olla ...!"

Itse en osunut koskaan kämpän asukkaaksi, jossa ritsien karsinoimista olisi edes yritetty toteuttaa.

30-luvulla rakennettiin Iijokivarren savotoissa kämpät, tallit ja saunat samaan tapaan, olipa kyseessä puutavarayhtiön tai hankinnan (valtion) metsätyömaa. Omien kokemusteni perusteella rakensivat yksityiset puutavarayhtiöt työväelleen vähintään samaa tasoa olevat miehistö- ja eläinsuojat, kuin rakennettiin Hankinnan savotoissa.

Erikoisesti ovat mieleeni jääneet Hankinnan talvisavotat 1930-luvun alkupuolelta alkaen saman vuosikymmenen loppupuolelle Taivalkosken itäselkosissa. Hankinta savotoi niinä vuosina eniten maisemissa, joita kutsutaan Somersydänmaaksi.

Ansioittensa puolesta nämä savotat olivat kurjimpia, mitä Iijokivarren metsätyömiehet olivat joutuneet kokemaan. Tähän nykypäivän ihmiselle käsittämättömään ahdinkoon metsätyömiehet ja ajurit sortuivat näinä vuosina eniten syystä, että elettiin pahimpia yleismaailmallisen pulan vuosia. Toinen metsätyömiehille kärsimysten tuottaja oli savotoita täysin diktaattorin ottein johtava ukkoherra. Tietysti ukkoherran apukihot olivat esimiehelleen mieliksi. Jos ukkoherran kaikki apulaiset eivät olleet jo syntyään öykkäreitä, oli heidän muututtava sellaisiksi. Leipä kun oli sen maailman aikaan makeaa! Apukihoillekin maksettiin sentään päivä-, toisille jopa kuukausipalkkaa. Ei suurta, mutta joka tapauksessa saivat jokaiselle päivälle varman palkan. Ja vähäiselläkin ukkoherran apulaisella se oli parempi, kuin niinä vuosina ansaitsi hurjinkaan työmies keskimäärin.

Vaikka oli kyse valtion savotoista, maksettiin niissä mieluummin vielä pienempien taksojen mukaan mitä maksoivat yksityiset, ja jo heikosti maksavat puutavarayhtiöt. Majoitusolot olivat niin Hankinnan kuin puutavarayhtiöitten savotoissa samaa tasoa.

Olin 14-vuotias, juuri kansakouluni lopettanut poikanen mennessäni ensimmäisen kerran

Hankinnan savottaan. Työ oli pinotavaran parkkaamista kevätsohjojen aikana järvenrantalanssilla. Ihme kyllä, sain työstä irti niukat syömiseni ja työn loputtua vielä jokusia kympejä rahaa mukaani. Sen perään olin kaksi kertaa samoissa savotoissa tekemässä pinotavaraa. Oikeammin ne olivat yrityksiä, koska työni tulokset jäivät niin heikoiksi, että en saanut irti ruokiani. Eikä tämä ollut alle rippikouluikäiseltä saamattomuutta, sillä täysiaikaisia, tottuneita metsätyömiehiä oli jäänyt savottaan "navastaan kiinni". (Olivat joutuneet ruinaamaan herroilta enemmän ennakkoa, kuin työpalkat tekivät!)

Viimeisen yritykseni irroittaa leipäni Somersydänmaan Hankinnan savotasta tein sydäntalvella 1935. Olin edellisenä syksynä käynyt rippikouluni syysjakson. Mieleeni on jäänyt, kuin juuri se talvi olisi ollut kaikista vaikein pulatalvi Iijokivarren metsätyömailla.

Kotikylääni kulkeutui tieto Hankinnan savottaan ahtautuneen, ja änkeävän jatkuvasti niin paljon miehiä, että oli jouduttu rakentamaan keskitalvella kaksi lisäkämpää. Savotta oli jo ennestään suurin latva-Iijokivarren metsätyömaista niin teko- kuin hevosmiesten puolesta. Taikka muita savotoita ei sinä talvena niissä selkosissa ollut.

Olin syystalven hakaillut kotikyläni suurimmissa taloissa halkoja ja olin tehnyt töitä mitä olin saanut. Töistäni olin saanut ruuan ja palkkaa oli maksettu kahdesta kolmeen markkaa päivältä. (Holkkitupakka-aski maksoi silloin hieman alle neljä markkaa!) Koska talojen rantehommatkin loppuivat, päätin lähteä minäkin Hankinnan savottaan.

Äitini pakkasi reppuni pullolleen leipää. Voita kotimökistäni löytyi rasiaan korkeintaan neljänneskilo. Läksin kotoa aamuvarhaisella ja hiihtää karnistin päivän aikana sen nelisen peninkulmaa, jota kotikylästäni oli "suvenhännällä mitattuna" Hankinnan savotan pääkämpälle. Pääkämpällä, jossa majailivat savotan ukkoherra ja pienemmät kihot -lisäksi teko- ja hevosmiehiä -, olin yötä. Aamulla me töitä kysymään tulleet - lisäksi toinen alaikäinen nuorukainen - läksimme aputyönjohtajan mukaan saamaan palstan, jossa alkaisimme sahata mustaksi jäävää pinotavaraa. Oli kiljuva pakkanen. Minulle aputyönjohtaja, jolla oli lisänimi Musta-Pekka, työnsi mitä kehnoimman suonreunapalstan. Majoituksestamme aputyönjohtaja valisti meitä poikasia:

"Kortteeripaikka on tuolla räimjän laijasa. Kuttutaan Tietämättömän kämpäksi. Ei ole kun puolisen kilometriä, ja sama latu jota tulimme, vettä sinne ..."

Neuvottu kämpä löytyi illalla. Kämpä oli ulkoapäin katseltuna pohjamitoiltaan pitkämäinen ja salvettu pyöreistä hirsistä koirankaulannurkillä. Hirsien saumoihin oli laitettu tilkkeiksi heiniä. Kämpä oli aivan hiljattain rakennettu lisäkämpä. Rakennuksen paikalta ei ollut edes poistettu lunta, vaan seinien salvaminen oli aloitettu lumeen, rakennuksen poikkisuuntaan laitettujen puunrunkojen päältä. Ulkoa katsellen pitkämäinen kämpä oli jaettu samoin pyöreistä hirsistä salvetulla väliseinällä kahdeksi kämpäksi. Siksi kun kämpään kuljettiin pitkässä ulkoseinässä olevista ovista, kämpät olivatkin sisältä rakennuksen poikkisuunnassa pitempiä - syvempiä ovesta katsottuna. Kämpissä oli tavan mukaan molemmilla sivuilla seinien mittaiset ritsit ja niiden korkuisella hiekka-alustalla kookas kamiina keskellä kämppää. Ritsien välissä, peräseinässä, oli akkuna. Akkunaa päin oli parin metrin mittainen pöytä ja molemmilla puolilla pöydän pituiset penkit. Välisen puoleisen ritsin perälle oli tehty pieni

hytti kämpän kokin käyttöön. Ritseille mahtui 25-30 miestä. Kuitenkin miehiä oli jo ehtinyt ahtautua kämppään enemmän kuin oli ritsitilaa. Myös toiseen kämppään, johon kanssani työt aloittanut nuorukainen meni katselemaan itselleen yöpymispaikkaa. Myöhemmin kämppään saapuneet, ritsipaikkaa paitsi jääneet miehet olivat rakentaneet itselleen seinille lähelle laipiota yhden miehen makuulavoja: Kairanneet seinähirteen kolme reikää, lyöneet reikiin reilun kyynärän mittaisia tappeja ja sovittaneet tappien päälle seinän suuntaisesti vierekkäin kaksi kolme miehen mittaista honkakellestä.

Molempien hätäkämppien ritsit olivat niin täynnä miehiä, että seinille oli rakennettu yhden miehen makuulavereita. Kämpän seinille, johon minä jäin, ei olisi sopinut näitäkään lisälavereita. Ja jos olisi sopinutkin, olisinko edes pystynyt sellaista rakentamaan! Kun tuli nukkumaan menon aika, näin, kuinka myös pöydälle, samoin molemmille pöydän vierellä oleville penkeille, oikaisi mies yöpuulle. Omat silmäni eivät löytäneet enää minkäänlaista koroketta, jonka päälle olisin voinut käprähtää. Minua ei hyvinyt muut, kuin ottaa honkahalko päänni aluseksi ja laskeutua lattialle. Ainoana siinä kämpässä.

Koska lattia oli tehty latomalla kirveellä keskeltä halkaistuja tukinpuolikkaita rinnatusten lumeen upotettujen poikkipuitten päälle, hohki kellesten rakojen kautta tietysti kylmää. Ritsien tasolle hiekkakehikon päälle sovitettu kamiina ei taas säteilyt lämpöä lattialle. Ritseillä nukkuvat tarkenivat joten kuten. Ainakin jalkapohjat, yleensä alavartalo. Minun oli pakko nousta vähän väliä lisäämään kamiinaan halkoja. Ylhäälle makuulavansa rustanneet taas ärhentelivät minulle, koska heillä oli liian lämmin.

Jos kämpän miehillä yleensä ei ollut tasaisen lämmön öitä, niin minä värisin yöt läpeensä. Pystyin torkahtelemaan vain lyhyitä aikoja, kun minun taas oli noustava seisoa käijöttämään kaminan vierelle, jossa kääntelin vartaloni eri puolia päin hohkavaa lämpöä. Olin värissyt parin viikon yöt lumen päälle ladottujen lattiakellesten päällä, kun myös syömiseni alkoi loppua. Tienani eivät riittäneet enää edes leivän ja voivähän ostamiseen. Jo täysirahkeisten miesten ansiot pyörivät rajalla, että joka sortui välillä heikkoon tekemetsään, saattoi siirtyä velan puolelle Hankintaan. Kun minulta vielä katkesi sahanterä, minun oli pakko - ensin palstassa itkettyäni ja raivottuani - tehdä raukkamaisin teko, johon metsätyömies saattoi syyllistyä ennen toista maailmansotaa: Karkasin savotasta, vaikka osa palstastani oli vielä tekemättä.

Ja olen yhä samalla karkureissullani!

Tietämättömän kämpällä ei majaillut puutavaraa ajavia hevosmiehiä, mutta savotan pääkämpällä ja aikaisemmin rakennetuilla kämpillä heitä oli paljonkin. Mahtuivatko sinäkään talvena yhteen sataan! Ajureitten, samoin tekomiesten joukossa, oli erikoisen paljon Taival kosken pitäjän länsireunan, Jurmunkylän miehiä. Kun he läksivät lokakuulla ajamaan, tekomiehet hiihtämään, pitäjämme itäreunalla Somersydänmaassa avattuun savottaan, palasivat he ensimmäisen kerran koteihinsa - "paijanvaihetukselle" - jouluksi. Niitä seitsemää kahdeksaa peninkulmaa, jotka kertyivät Jurmusta Somersydänmaalle, ei noin vain hiihdetty tai ajettu hevosella. Jurmulaisten oltua joulun seudun kotosalla ja kun he palasivat samaan savottaan, tiesi se vähintään kolmen kuukauden reissua. Niin hevos- kuin hakkuumiehetkin viipyivät Somersydänmaassa siihen asti kun talvisavotta piisasi.

Sotien jälkeen olin vielä kerran tekemisissä metsätyömiesten ja metsäajureitten majoitustilojen kanssa.

Syyskesästä 1946 saman vuoden syysmyöhälle rakensin kirvesmieskaverini kanssa kämppäkartanon Ikaalisten pitäjän Jauliin. Nykyisen Seitsemisen aarnialueen reunamalle. Olin silloin jo muuttanut asumaan Tampereen esikaupunkiin ja ammattini oli vaihtunut metsätyömies-sekatyömiehestä kirvesmieheksi.

Jaulin metsätyökeskuksen miehistökämpä rakennettiin ns. runkorakenteisena lautarakennuksena. Runkotolpituksen molemmin puolin naulattiin ponttilaudoitus ja väli täytettiin kutterinlastulla. Lattia tehtiin "rossipohjalla" ja pontatuista lankuista. Samalla tavalla kuin tehdään asuinrakennuksen lattia. Samoin laipio naulattiin altapäin pontatuista laudoista ja tännekin nostettiin lämpöeristykseksi kutterinlastua.

Iijokivarren savotoitten kämpillä kasvuikäni majoilleena osasin iloita erikoisesti siitä, kun pääsin kaverini kanssa tekemään kämpän vesikaton bitumihuovasta. Vielä ponttilauta-alustalle kappalistojen kanssa. Tiesi, että Juhtimäen kämpässä majoilevien metsätyömiesten ei tarvitse kyyristellä vesitipussa! Kämppään - tai kämppiä tehtiin kaksi vieretysten saman katon alle - rakennettiin ritsit minulle tuttuun tapaan. ja nyt höylätyistä lattialankuista. Ritseihin naulattiin myös Iijokivarren metsätyömiesten kiroamat "parsilaudat": Erotettiin kutakin nukkujaa kohti reilu ritsitila syrjälleen naulatulla, leveähköllä laudalla. Samoin rakennettiin ritsiseinille yhtämittaiset hyllylaudat. Seiniin tuli valoa antavat, kaksinkertaiset akkunat. Pöytätiloja, penkkejä ja jakkaroita. Jopa puulaatikot. Kämppätilat olivat siistit. Ei tursuneet heinät tai sammalet hirsien väleistä. Myöskään ei hohkanut lattian alta kylmä lumi jalkoihin, jos joku sortuisikin ottamaan lattian makuupaikakseen.

Kämppärakennukseen tulivat emännille ja työnjohdolle samaa luokkaa olevat tilat. Lisäksi erillinen kuivatushuone miesten metsässä kastuneille pukimille! Lisätila, jollaisesta vielä 30-luvun Iijokivarren - enempää kuin koko Perä-Pohjolan - metsätyömiehet tuskin osasivat edes uneksia. Jaulin kämpän laipiossa kamiinan lähistöllä ei tulisi roikkumaan märkiä vaatteita, jalkineita, sukkia, jalkarättejä, kintaita tai lapasia.

Kaverini kanssa asensimme kämppiin, kuivatushuoneeseen, keittiöön ja konttoritiloihin kamiinat. Kuitenkin kun kävin puolisenkymmentä vuotta myöhemmin kämppäkartanossa, oli siellä jo keskuslämmitys.

Rakensimme myös saunan. Niin ensiluokkaisista tarvikkeista ja hyvin rakentaen, että siihen aikaan oli vain harvassa talossa saman tasoinen saunarakennus.

Jos metsätyömiehenä kasvaneena iloitsin asuntokämpästä, erikoisesti sen huopakatosta, niin vielä suurempaa hyvää mieltä tunsin kun rakensimme kookasta tallirakennusta. tallin seinät tulivat samanlaisista ponttilaudoista kuin tehtiin miesten kämpä. Tallissa ei laitettu täytettä seiniin eikä laipioon, mutta levitettiin sisälaudoituksen alle monta kerrosta vahvaa pahvia.

Lattia tehtiin hevosten painon kestävästä raakalankuista, Vaikka myöskään lattiaan ei voitu laittaa täytettä, jouduin useamman kerran lähes nieleksimään, kun mieleeni muistui isäni ensimmäinen ja ensimmäiset tavisavottareissut. Aikana, jolloin niin miehet kuin hevoset olivat joutuneet yöpymään kuusen juurella.

Otin edellä esille Taivalkosken Jurmunkylän savottalaiset kahdesta eri syystä. Ensiksi koska jurmulaiset ja heidän hevosensa joutuivat käymään taivalkoskelaisista kaikista kauimpana savotassa oman pitäjänsä rajojen sisällä. Toiseksi pohjustin kirjoitustani Jurmun savotta miehillä voidakseni lopulta todistaa, kuinka perin juurin metsätyöt,-työkalut ja ammatin majoitusolot ovat muuttuneet nyt eletäviin aikoihin tultaessa. Jo 1930-luvulla joutuivat Jurmunkylän niin teko-kuin hevosmiehet majoilemaan savottareissuillaan kämpillä kuukausi kaupalla. Nykyisin, jo 1970-luvulta lähtien, silloisten jurmulaisten metsätyömiesten ja ajurien pojanpojat, kulkevat metsätoissa kotoaan jalkaisin. Osa metsätoitten tekijöistä on muuttanut asumaan kirkonkylään. Rivitaloon tai rakentaneet pitäjän keskuspaikkaan omakotitalon. He nousevat aamulla kotipihalta autoon. Omaan tai työnantajan puolesta järjestettyyn, yhteiseen kuljetusneuvon. Autolla ajetaan metsäpalstan laitaan, ainakin lähistolle. Ajetaan jopa Jurmusta Somersydänmaahan, silloin kun metsätoita tehdään samoilla maisemilla, joissa nykyisten metsätyöntekijöitten isoisät - ehkä isäkin poikasena - viipyivät aikoinaan kuukausia samalla savottareissulla.

Autolta metsätyöntekijät kävelevät, vahvan lumen aikana hiihtävät, palstaansa. Eivät enää metsätyömiehen nimellä, jätkästä puhumattakaan, vaan metsureina. Kyykähtävät nykyisin jo siedettävän kevyeksi kehitetyn moottorisahan kanssa puun juurelle. Moottorisahan ketju puree puun hojeltumaan siihen verraten pienessä ajassa, mitä nykyisen metsurin isoisänisä hakata letkutteli kirveellä saman kokoisen rungon nurin. Kovinkaan paljon joutuimme eiväts metsurin isä ja ukkovaari pystyneet kaatamaan puuta pokasahalla tai kahden miehen vedettävällä justeerilla.

Moottorisahasta huolimatta myös metsurin työ on raskasta. Jos puu moottorisahalla kaatuu, karsiutuu ja katkeilee paljon nopeammin ja helpommin kuin sama tapahtui nykyisen metsurin isältä ja ukkovaarilta pokasahalla ja justeerilla ja kirveellä, on metsurin tehtävä monin verroin enemmän tavaraa. Puhumattakaan siitä, mitä metsurin ukkovaarin ukkovaari hakata huimi tukkeja maasepän takomalla kirveellä vihtasaverikon ajan metsätyömailla.

Mutta:

Nykypäivän metsuri pystyy ansioillaan syömään niin paljon ja niin hyviä ruokia kuin suu kutsuu. Ja ennen muuta metsuri ajaa itse autollaan tai kuljetetaan jokaisen työpäivän iltamassa palstaltaan kotiinsa! Nukkumaan yönsä kahden lakanan välissä ja asuinhuoneen tasaisessa lämmössä.

Kirveen ja vihtasaverikon ajan metsätyömiehen ja hevosen kuusenuurimajoitus alkaa olla sadan vuoden takaista aikaa. Ja kämppämajoitus, joka sekini oli viimeisinä aikoina keskuslämmityksellä toimivaa, on -ainakin Iijoen metsureilta - täysin loppunut.